

Karstadt Ottó: A maximálás a francia forradalomban.*

A világtörténelem különös ellenmondása: a francia forradalom éppen végezett és pedig gyökeresen végezett az összes kényszer jogokkal és tilalomjogokkal, valamint az államnak avval a jogával, hogy befolyhasson a föltételezetten természetszerűleg történő áralakulásokba – és ekkor a hadi állapot szükségességétől indítatva megalkotta a saját politikai alapelvei ellenére a híres «maximum»-ot, a határarak őset.

öntudatlanul és föltartóztathatatlanul siklottak lépésről-lépésre az elháríthatatlan kényszer útján az egyéni gazdálkodás dicsőségétől a közösség által való szabályozottsághoz; helyesebben mondvá: felemelkedtek hozzá.

Az egyéni jogokba való beavatkozás 1792-ben kezdődött az államadóságok visszafizetésének a korlátozásával; már csak havi hat milliót törlesztettek, de csupán a 10.000 frankon aluli követelésekre. Az ínség és az élelmiszerhiány idejében Lyonban Rouenben a vagyonos polgárok rakták össze az alsóbb néposztályok eltartásához szükséges összegeket. Ennek dacára fokozódott az általános élelmiszerdrágaság. Az 1792-iki termés bőséges volt, a fölösleg közepette köszöntött be az éhínség! A polgárság nem vette eléggé figyelembe az áremelkedések katonai okait. Franciaország abban az időben 600.000 emberből álló hadsereget táplált és pedig kitűnően táplálta azokat, akik hiszen a «szabadság»-ért voltak harcolandók. Megtiltották, hogy a katonák kenyérébe rozslisztet keverjenek. Előírás szerint tiszta fehér kenyér járt és négyszer hetenkint hús. A polgári életben alig élt 100.000 közülük ilyen jól, a legtöbbje azelőtt hetenként egyszer, legfőljebb kétszer ha evett húst. Félmillió ember táplálkozásának ilyen hirtelen javulása súlyos gazdasági zavarokat kellett, hogy okozzon.

Ehhez járult a *háborús uzsora*. A királyságkorabeli spekulánsok, Beaumarchais d'Espagnacjai és Jakob Benjámijnai tar-

* Nem állhatjuk meg, hogy olvasóink figyelmébe ne ajánljuk e pompás kis történelmi karcolatot, amelynek érdekessége és érthetősége a mai viszonyok között sokszoros s egyszersmind, óva figyelmeztet arra az alaposágra és szervezettségre, amely nélkül büntetlenül nem lehet változtatólag belenyúlni a társadalom gazdasági rendjének komplikált szerkezetébe.

A szerk.

tották a háttérben kezükben a szállításokat. A kamara referensei panaszkodnak: a hadseregszállítások a bűncselekmények egyetlen összefüggő láncolata. A gabonát és a húst visszatartották és az árfelhajtók összevásárolták. A közvetítő kereskedők, az «összevásárlók» hirtelen, mint a haza ellenségei jelentkeztek. Magának XVI. Lajosnak is az a szerencsétlen ötlete támadt, hogy felcsapjon spekulánsnak. Havrében és Nantes -ben összevásárolták részére a kávé és cukrot, amelyet azután nyereséggel Hamburgba szállították. A következményeket könnyen el lehet gondolni.

Különösen izgató volt az egyes országrészekben való árkülönbség. Éppen a termékeny vidékek szenvedtek szükségét és voltak kénytelenek az összevásárlások miatt a legmagasabb árat fizetni, helyenként 8 sous-t (40 fillért) egy font kenyérért. Parisban a város közpénzekből fizette azt, amivel a kenyér fontja 3 sous-nál többre került. Az átlagos ár az országban közel járt a mi mai háborús kenyérárainkhoz: kb. 4 sous volt a kenyér fontjának az ára.

Ezeked a kenyérárakat azonban a munkabérekhez kell mérni. Egy munkácsoládnak a forradalom idejében naponta 48–60 fillér kellett kenyérre, a napszámja pedig volt a földművelőmunkásnak kb. egy korona, a párisi építőmunkásnak kb. két korona., Tehát csak maga a kenyér majdnem a felét fölemészette a keresetnek.

Nem maradt más hátra, mint állami rendelkezéssel szabályozni a dolgot.

Az első törvényjavaslatok nem nyúltak közvetlenül a magánháztartásokba. Eszerint fontonkénti 3 sous-nál magasabb kenyérárak esetében a kivitel halálbüntetés terhe alatt lett volna eltiltva. Azután következett a kereskedelem szabadságát korlátozó javaslat. Csakis a nyilvános piacokon szabadjon gabonát áruba bocsátani. Aki a lakóhelyén kívül eső helyen akart gabonát vásárolni, ezt csak a mennyiséget is igazoló engedéllyel tehesse.

Ebben a javaslatban (Rapport Fabre 1792. nov. 3. és 16.) először bukkan fel a magántulajdonba való közvetlen beavatkozás: a helyi hatóságok jogot nyertek volna, hogy a gabona visszatartása esetében beköveteljkék a tulajdonosoktól a szükséges mennyiséget és az árak minden biztosítása nélkül piacra bocsásák az árut. Beffroyznak egy indítványa már a mai rendeleték értelmében vett lefoglalást célozta.

A polgárság meghökölt: hát mire való a szabadság és a forradalom, ha a gabonatulajdonos nem rendelkezhetik szabadon a magántulajdonával? És az Angliából származó elismert nemzetgazdasági elvek szerint nem szabályozódik e köz- és magánérdekek egymáshoz való viszonya zavartalan harmóniában? Ami ma a gabonatulajdonosokkal történik, ugyanaz történhetik holnap az iparossal és mindenkivel. A magántulajdon föltétlen szentségének, még a közérdek fölött is való szentségének a felfogása győzelmeskedett.

De csak átmenetileg. A kő elindult. A vidékek saját kezdeményezésükből bizottságokat alakítottak, amelyek lassanként egyesültek és meglehetősen nyersen és parancsolóan léptek föl a parlamenttel szemben, mint új népképviselők és ármegállapító hatóságok. November 19-én jelentek meg az első bizottságok a kamarában a panasszal: egy munkanap nem elegendő többé egy napi élelem megszerzésére és követeléssel: *Teremtsetek maximális árat!* 18 frankot akartak egy mázsa kenyérmag maximális árú. A közvetítő kereskedelmet teljesen meg akarták szüntetni és sok herce-hurca között készítették a hadigabonatársaságok tervezetét. A közvélemény ki akarta küszöbölni a magánkereskedelmet.

A konvent megtagadta a szolgálatot. A dogmák túlságos éles ellentétben voltak az éhség követelményeivel. Ennek folytán nem volt más hátra, mint nézni, hogy vész a negyedik rend apránként éhen.

De az éhség fájdalmas és végre is erősebb mint Smith Ádám és Ricardo. A Sarthótól és Montmirailtól kiindulólág egy a nép kegyelméből választott tanács mindenütt megkezdette a maximálást. Helységről-helysére vonult és lavinaszerűleg növekedett. A Vendôme-ban az első ármegállapító bizottság 3000 emberből állott, amelynek az élén 300 fegyveres lovas állott. 1792 november 29-én ez a törvényes hatalom nélkül való népbizottság kibocsátotta az első maximálási rendeletet. Vonatkozott pedig ez nem csupán a gabonára és élelmiszerekre, hanem vászonra, gyertyára, vasra és csizmára is. 1793. február 11-én a párisi önhatalmú népbizottságok megjelentek a konventben és követelték az *általános* ármegállapítást. A szónok meglehetősen önérettel beszélt «a departements»-ok nevében, úgy hogy a képviselők dühbe jöttek és maga Marat is, akinek a fejében kezdett már

derengeni valami szervezésnek a szükségessége, a szónok megbüntetését követelte hivatalos jelleg bitorlása miatt.

Parisban és Lyonban a város nem volt képes többé a hivatalos és a valóságos kenyérárak közötti különbséget fedezni. Afféle államszocialista párt keletkezett, amelynek a 20 éves Barlet-ben és Jacques Roux papban akadt nyugtalan vezére. Az asszonyok sirtak a háztartási cikkek és kelmék árszabása végett és «kenyeret és szappant!» követeltek. Boltrablások történtek és az «összevásárló» gyalázó név végül a kamara minden tagjának kijárt. Maratnak és kiválókép St. Just-nek. «Ezek csak ott ülnek, jó leveket esznek, *beszélnek* a népért, de tenni semmit se tesznek az összevásárlók ellen». Az iparosok nem teljesíthették a hadvezetőséggel szemben fennálló szerződéseiket, mert minden nyersanyag úgy megdrágult és ennek folytán annyira visszatartották továbbra is, hogy végezetül az ország katonai védelme is kérdésessé vált.

Erre azután a párisi département hivatalosan követelte: 1. a gabona árának maximálását; 2. a gabonakereskedelem betiltását; 3. a földművelő és a fogyasztó között való minden közvetítés tilalmát; 4. a gabonának évenkénti felvételét.

A liberalizmus még mindig védekezett a «szabadság» megsértése ellen, annak a szabadságnak, hogy szabad legyen az országot az ellenség szeme láttára kiéhezteni. Végre *Robespierre* talált egy formulát, amely a dogmatikusok tetszését is megnyerte: csak arról van szó, hogy a gabonaárakat az iparcikkek árához helyes arányba hozzuk; az aszignáták okozták a helyes arány megbontását. De az egyre jelentkező éhségforrongásoknak még nagyobb meggyőző erejük volt, mint *Robespierre* szónoki képességének. 1793. májusban a konvent meghajolt a népnek a maximálásra vonatkozó terve előtt. A törvény rendelkezése volt: bejelentési köteletség, kizárólag piaci eladás, hatósági requirálási jog, az 1793. január-májusi időszak közepére mint maximális ár minden departementban. Ez az ár júniusban 10 százalékkal csökken, júliusban ismét a júniusi ár tiz százalékkal, azután egy harminccaddal és egy negyvenneddel csökkennek az árak. A gabona megrontására vagy elrejtésére halálbüntetés jár. A piacon mindenki legfőlebb csak egy havi készletet vehetett *hatósági igazolvány ellenében* – íme a kenyérjegy őse!

A maximális ár és a kenyérjegy azonban egymagukban nem

hoztak létre változást a dolgokban. Ehhez egy mindent átható olyan szervezetre van szükség, aminőt manapság is csak Németország képes megvalósítani és semmiféle más ország. A halálbüntetés dacára is ki lehetett játszani a törvényt. Fölmerült az általános ármegállapítás kívánsága és ugyanolyan elégedetlenséggel jelentkezett, mint előbb a gabonaárszabályozás kívánsága. «Hát az uzsorások tulajdona szentebb, mint az emberélet?!» kiabálták. 1793. június 27-én kitört a *szappanforradalom*. Erre jött július 26-án az «összevásárlók» elleni törvény, szóval egy hadiuzsoratörvény. Mindenki törvényesen uzsorásnak nyilvánított, aki közszükséglet szerint *szükséges* árut visszatartott, összevásárolt vagy használhatatlanná tett. Ilyen volt: a kenyér, hus, bor, kenyérmag, liszt, hüvelyes, gyümölcs, vaj, ecet, pálinka, szén, faggyú, fa, olaj, szappan, só, hal, méz, cukor, papír, szövet (a selyem kivételével), bőr, érc.

Mind hasztalan! Már szeptember 4-én a munkások ezreiből álló csoportok tomboltak Paris utcáin és szidalmazták a «piócák»-at, akik a határarak és a hadiuzsoratörvény dacára «kihasználták a kunjunktúrát» és kiéheztették a népet. Szeptember 29-én a maximális árakra vonatkozó törvény kiegészítésül jött az összes élelmiszerek és szükségleti cikkek határárát megállapító törvény. Az 1790-iki átlagárak szolgáltak alapul és ezeket egy harmaddal emelték. A konvent benne volt a dolgban, tehát egész munkát végezett és megállapította a *munkabérek maximumát* is. Természetesen mint a többi maximális ár, úgy itt is a maximális bér lett az általános bér. Miután az 1790-iki átlagos bér 50 százalék hozzáadással lett a maximális bér, míg a közszükségleti cikkeknel ugyanehhez az átlagárhoz csak 30 százalék járult, ennél fogva ez az összes munkások helyzetének reálbérük egy hatodrészével való törvényes megjavítását jelentette.

A hadiuzsora tovább virágzott; felmerült a termelés társadalmosításának, jobban mondva nemzetesítésének az eszméje. Felmerült a forradalomban, amely az imént jelentette ki szentségnek a magántulajdont. Világos, hogy a világtörténelem első maximálási kísérlete óriási rázkódtatást kellett hogy okozzon. Ezt úgy akarták ellensúlyozni, hogy a törvény részleteit gondosan átdolgozták. így megkülönböztették a termelési- nagybani- és detailárakat és számításba vették a fuvardíjakat. Ennek a következménye az lett, hogy számtalan vállalat nem tudott többé

veszteség nélkül dolgozni és rövidesen megszűnt. Segítő készséggel és gyermekes hittel telten állapított meg a konvent kártérítést minden polgár számára, aki a maximális árakat megállapító törvény folytán vagyonát veszítette vagy akinek vagyona 10.000 Fr. alá süllyedt. Az üzem beszüntetése eltiltatott; a büntetés következménye a gyanúsak listájába való bevezetés volt.

A kis vállalkozók, akik cikkeiket egy harmaddal drágábban adhatták, a munkát azonban a felével drágábban kellett hogy fizessék, tönkrementek.

Javítás javítást ért; de többé nem volt kiút a maximális zsákutcájából, amely apránként az egész életet megbénította anélkül, hogy valami előnyt nyújtott volna.

Vége volt a sokat magasztalt szabadságnak, végezetül a munkásságra nézve is, amelynek tanultabb rétege talán a határbérek fölé emelkedhetett volna. A mindenféle árucikkekre vonatkozó fokozatok megállapítása semmit se segített ezzel szemben. Hogy pl. eleinte *minden* ló 900 Fr.-ba került, később pedig az értékesség, kor és nagyság szerint különböző ár volt fizethető, ez nem változtatott semmit az előmunkálatok, statisztikai alap és hatóság hiányával keresztül vinni óhajtott hatalmas gazdasági átalakítás lehetetlenségén.

De nem látták a keresztülvihetlenség okait, hanem csak a következményeit; magát a maximálást tartották még háború esetére is súlyos hibának. Sőt nemsokára úgy tekintették, mint csapdát, amelyet a köztársaság ellenségei állítottak a konventnek. A Bourbonok akarták vele megmutatni a népnek, hogy a köztársaság nem jelenti a szabadságot, hanem még sokkal erősebb bilincseket jelent a gazdasági élet, sőt az egyéni élet számára is.

És mégis: alapjában véve még a legdühösebb individualisták is meg voltak győződve, hogy a határár szükséges valami. Barére 1794. február 24-én mondotta: a maximális árak, amelyeket bizonyára parancsoló szükség hozott létre, hatásukban ennek dacára kártékonyak.

Végezetül az átalakulás korának minden nehézségiért a maximális árakat tették felelőssé. «Ki fojtotta meg a kereskedelmet és ki taposta el a mezőgazdaságot?» ordították a nemzeti konventben. És az egyetlen válasz mindég az volt: «a maximum!»

1794. december 24-én az összes törvényes ármegállapítást rövid úton eltörölték. Egy tökéletlen eszközzel keresztülvinni óhajtott kísérlet megfeneklett.